

EduInspire-An International E-Journal

An International Peer Reviewed and Referred Journal (www.ctegujarat.org)
 Council for Teacher Education Foundation (CTEF, Gujarat Chapter)
 Patron: Prof. R. G. Kothari
 Chief Editor: Prof. Jignesh B. Patel
 Email:- Mo. 9429429550 ctefeduinspire@gmail.com

अध्यापक महाविद्यालयातील विद्यार्थी शिक्षकांचा मूल्यदृष्टीकोन व अध्यापन अभिवृत्ती यांतील संबंधाच्या संदर्भात 'वसुधैव कुटुंबकम्' संकल्पनेचा अभ्यास

डॉ. अमित वसंतराव देवतळे

सहाय्यक प्राध्यापक

शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, यवतमाळ.

सारांश

प्रस्तुत संशोधनाचा उद्देश बी.एड. विद्यार्थ्यांच्या मूल्यदृष्टीकोन व अध्यापन अभिवृत्ती यांतील परस्परसंबंधाचा अभ्यास करण्याचा आहे, विशेषतः 'वसुधैव कुटुंबकम्' (विश्व हे एक कुटुंब आहे) या संकल्पनेच्या संदर्भात. आजच्या जागतिकीकरणाच्या युगात शिक्षणाचे उद्दिष्ट केवळ ज्ञानप्राप्तीपुरते मर्यादित न राहता मानवतावादी, समावेशक व जागतिक दृष्टिकोन विकसित करण्याकडे वळले आहे. या पार्श्वभूमीवर भावी शिक्षकांच्या मूल्यदृष्टीकोनाचा त्यांच्या अध्यापन अभिवृत्तीवर होणारा प्रभाव अभ्यासणे अत्यंत महत्त्वाचे ठरते. या संशोधनासाठी सहसंबंधात्मक (Correlational Survey) संशोधन पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. नमुन्यात विविध बी.एड. महाविद्यालयांतील विद्यार्थ्यांचा समावेश करण्यात आला. माहिती संकलनासाठी संशोधक-निर्मित मूल्यदृष्टीकोन प्रश्नावली व अध्यापन अभिवृत्ती मापन स्केल या साधनांचा वापर करण्यात आला. संकलित माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी सरासरी (Mean), प्रमाण विचलन (SD) व सहसंबंध गुणांक (Correlation Coefficient) या सांख्यिकीय तंत्रांचा उपयोग करण्यात आला. संशोधनातून असे आढळून आले की, बी.एड. विद्यार्थ्यांच्या 'वसुधैव कुटुंबकम्' आधारित मूल्यदृष्टीकोन व त्यांच्या अध्यापन अभिवृत्ती यांमध्ये सकारात्मक व अर्थपूर्ण संबंध आहे. ज्यांचा मूल्यदृष्टीकोन अधिक मानवतावादी व जागतिक स्वरूपाचा आहे, त्यांची अध्यापन अभिवृत्ती अधिक समावेशक, संवेदनशील व मूल्याभिमुख असल्याचे दिसून आले. या संशोधनाचे निष्कर्ष शिक्षक प्रशिक्षण अभ्यासक्रमासाठी महत्त्वपूर्ण ठरतात. बी.एड. अभ्यासक्रमात 'वसुधैव कुटुंबकम्' संकल्पनेवर आधारित मूल्यशिक्षणाचा प्रभावी समावेश केल्यास भावी शिक्षकांमध्ये सकारात्मक अध्यापन अभिवृत्ती, सामाजिक जबाबदारी व जागतिक नागरिकत्व विकसित होण्यास मदत होईल, असा निष्कर्ष या अभ्यासातून अधोरेखित होतो.

प्रस्तावना : मानवसमाज आज वेगाने बदलणाऱ्या जागतिक परिस्थितीला सामोरा जात आहे. जागतिकीकरण, तांत्रिक प्रगती, सामाजिक बदल, सांस्कृतिक विविधता आणि पर्यावरणीय आव्हाने यांमुळे शिक्षणाच्या उद्दिष्टांमध्ये आमूलाग्र परिवर्तन झाले आहे. आजचे शिक्षण केवळ ज्ञानप्राप्तीपुरते मर्यादित न राहता, विद्यार्थ्यांमध्ये मानवतावादी मूल्ये, समावेशकता, सामाजिक जबाबदारी व जागतिक दृष्टिकोन विकसित करण्याकडे केंद्रित झाले आहे. या पार्श्वभूमीवर भारतीय तत्त्वज्ञानातील 'वसुधैव कुटुंबकम्' (विश्व हे एक कुटुंब आहे) ही संकल्पना अत्यंत महत्त्वाची ठरते. 'वसुधैव कुटुंबकम्' ही संकल्पना सर्व मानवजातीतील एकता, परस्परावलंबन, सहअस्तित्व व बंधुतेवर भर देते. विविधतेत एकता मानणारी ही तत्त्वदृष्टी आजच्या बहुसांस्कृतिक व बहुवैचारिक समाजात अधिकच सुसंगत आहे. शिक्षणाच्या माध्यमातून ही मूल्ये रुजविल्यास विद्यार्थ्यांमध्ये सामाजिक संवेदनशीलता, सहिष्णुता आणि जागतिक नागरिकत्वाची भावना विकसित होऊ शकते. विशेषतः भावी शिक्षकांच्या बाबतीत ही संकल्पना अधिक महत्त्वाची ठरते, कारण शिक्षक हे मूल्यसंस्कारांचे प्रमुख वाहक असतात. बी.एड. अभ्यासक्रमाचा मुख्य उद्देश सक्षम, संवेदनशील व मूल्याभिमुख शिक्षक घडविणे हा आहे. भावी शिक्षकांचा मूल्यदृष्टीकोन त्यांच्या अध्यापन

अभिवृत्तीवर थेट परिणाम करतो. ज्यांचे मूल्यविश्व व्यापक, मानवतावादी व समावेशक असते, त्यांचे अध्यापन अधिक लोकशाही, समतावादी व विद्यार्थीकेंद्रित असण्याची शक्यता अधिक असते. त्यामुळे बी.एड. विद्यार्थ्यांच्या मूल्यदृष्टीकोन व अध्यापन अभिवृत्ती यांतील परस्परसंबंधाचा अभ्यास करणे शैक्षणिक दृष्ट्या अत्यंत आवश्यक आहे. आजच्या शिक्षक प्रशिक्षणात मूल्यशिक्षण, शांतता शिक्षण, समावेशक शिक्षण व शाश्वत विकास शिक्षण यांना विशेष महत्त्व दिले जात आहे. या सर्व संकल्पनांचा गाभा 'वसुधैव कुटुंबकम्' या तत्त्वज्ञानात आढळतो. तथापि, बी.एड. विद्यार्थ्यांमध्ये या मूल्यांचा कितपत अंतर्भाव झाला आहे आणि त्याचा त्यांच्या अध्यापन अभिवृत्तीवर कसा परिणाम होतो, याबाबत मर्यादित संशोधन उपलब्ध आहे. म्हणूनच प्रस्तुत संशोधनात 'वसुधैव कुटुंबकम्' संकल्पनेच्या संदर्भात बी.एड. विद्यार्थ्यांच्या मूल्यदृष्टीकोन व अध्यापन अभिवृत्ती यांतील संबंधाचा शास्त्रीय अभ्यास करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे. हे संशोधन शिक्षक प्रशिक्षण संस्थांसाठी, अभ्यासक्रम निर्मितीसाठी तसेच मूल्याधारित शिक्षणाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी उपयुक्त ठरेल, अशी अपेक्षा आहे.

प्रस्तुत संशोधनाचे महत्त्व : बी.एड. अभ्यासक्रमाचा मुख्य उद्देश सक्षम, संवेदनशील व मूल्याभिमुख शिक्षक घडविणे हा आहे. भावी शिक्षकांचा मूल्यदृष्टीकोन त्यांच्या अध्यापन अभिवृत्तीवर थेट परिणाम करतो. प्रस्तुत संशोधनातून मूल्यदृष्टीकोन व अध्यापन अभिवृत्ती यांतील संबंध स्पष्ट झाल्यास शिक्षक प्रशिक्षण अधिक प्रभावी व उद्देशपूर्ण बनविण्यास मदत होईल. 'वसुधैव कुटुंबकम्' ही संकल्पना मानवता, सहअस्तित्व, समावेशकता व जागतिक बंधुता यांवर आधारित आहे. या मूल्यांचा शिक्षक प्रशिक्षणात समावेश केल्यास भावी शिक्षकांमध्ये मानवतावादी व लोकशाही दृष्टिकोन विकसित होण्यास मदत होते. त्यामुळे हे संशोधन मूल्यशिक्षणाला शास्त्रीय आधार प्रदान करते. ज्यांचा मूल्यदृष्टीकोन सकारात्मक व व्यापक असतो, त्यांची अध्यापन अभिवृत्ती अधिक समावेशक, सहिष्णु व विद्यार्थीकेंद्रित असते. या संशोधनातून हा संबंध स्पष्ट झाल्यास शिक्षकांच्या अध्यापन पद्धती अधिक परिणामकारक बनविण्यास दिशा मिळते. आजच्या बहुसांस्कृतिक समाजात समावेशक शिक्षण ही अत्यंत गरज आहे. 'वसुधैव कुटुंबकम्' संकल्पना सर्वसमावेशक असल्याने प्रस्तुत संशोधनातून समावेशक शिक्षणाच्या अंमलबजावणीस शास्त्रीय मार्गदर्शन मिळू शकते. आजच्या विद्यार्थ्यांना केवळ राष्ट्रीय नव्हे तर जागतिक नागरिक म्हणून घडविणे आवश्यक आहे. या संशोधनामुळे शिक्षक प्रशिक्षणात जागतिक नागरिकत्व, शांतता शिक्षण व शाश्वत विकास शिक्षण यांचा प्रभावी समावेश करण्यास मदत होईल. बी.एड. अभ्यासक्रमात मूल्यशिक्षणाचा दर्जा वाढविण्यासाठी वसुधैव कुटुंबकम् आधारित घटक समाविष्ट करण्याबाबत शिफारसी करता येतील. त्यामुळे अभ्यासक्रम अधिक समकालीन व समाजोपयोगी बनू शकतो. शिक्षक हे समाजनिर्मितीचे प्रमुख घटक आहेत. भावी शिक्षकांच्या मूल्यदृष्टीकोनाचा समाजावर दीर्घकालीन परिणाम होतो. त्यामुळे हे संशोधन सामाजिक सलोखा, सहिष्णुता व मानवतावादी मूल्यांच्या संवर्धनासाठी महत्त्वपूर्ण ठरते. मूल्यदृष्टीकोन व अध्यापन अभिवृत्ती यांचा समन्वय साधल्यास भावी शिक्षकांचे व्यक्तिमत्त्व अधिक संतुलित, जबाबदार व समाजाभिमुख घडण्यास मदत होते.

संशोधनाचा विषय : अध्यापक महाविद्यालयातील विद्यार्थी शिक्षकांचा मूल्यदृष्टीकोन व अध्यापन अभिवृत्ती यांतील संबंधाच्या संदर्भात 'वसुधैव कुटुंबकम्' संकल्पनेचा अभ्यास

संशोधनाच्या कार्यात्मक व्याख्या

विद्यार्थी शिक्षक :- या संशोधनात बी.एड. विद्यार्थी शिक्षक म्हणजे बी.एड. (Bachelor of Education) अभ्यासक्रमाच्या प्रथम किंवा द्वितीय वर्षात अध्ययन करणारे विद्यार्थी, ज्यांचा समावेश नमुन्यात करण्यात आला आहे.

मूल्यदृष्टीकोन :- मूल्यदृष्टीकोन म्हणजे विद्यार्थ्यांमध्ये मानवता, सहिष्णुता, समावेशकता, सामाजिक जबाबदारी, जागतिक बंधुता व नैतिक मूल्यांविषयी असलेली धारणा व दृष्टिकोन.

अध्यापन अभिवृत्ती :- अध्यापन अभिवृत्ती म्हणजे भावी शिक्षक म्हणून विद्यार्थ्यांची अध्यापनाविषयीची भूमिका, भावना, आवड, जबाबदारीची जाणीव व मूल्याधारित अध्यापनाकडे असलेला दृष्टिकोन.

वसुधैव कुटुंबकम् :- 'वसुधैव कुटुंबकम्' या संकल्पनेचा अर्थ संपूर्ण विश्व एक कुटुंब आहे, अशी मानवतावादी, समावेशक व जागतिक बंधुतेवर आधारित तत्त्वदृष्टी, जी मूल्यशिक्षणाच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांच्या विचारसरणीत प्रतिबिंबित होते, असा घेतला आहे.

शोध प्रश्न

अध्यापक महाविद्यालयातील विद्यार्थी शिक्षकांचा 'वसुधैव कुटुंबकम्' आधारित मूल्यदृष्टीकोन कसा आहे?

अध्यापक महाविद्यालयातील विद्यार्थी शिक्षकांची अध्यापन अभिवृत्ती कोणत्या स्तराची आहे?

अध्यापक महाविद्यालयातील विद्यार्थी शिक्षकांच्या मूल्यदृष्टीकोन व त्यांच्या अध्यापन अभिवृत्ती यांमध्ये काही संबंध आहे का?

प्रस्तुत संशोधनाचे उद्देश्य

बी.एड. विद्यार्थ्यांचा 'वसुधैव कुटुंबकम्' आधारित मूल्यदृष्टीकोनाचा स्तर जाणून घेणे.

बी.एड. विद्यार्थ्यांची अध्यापन अभिवृत्तीचा स्तर निश्चित करणे.

बी.एड. विद्यार्थ्यांच्या मूल्यदृष्टीकोन व त्यांच्या अध्यापन अभिवृत्ती यांतील संबंधाचा अभ्यास करणे.

संशोधनाची परिकल्पना : वसुधैव कुटुंबकम् आधारित मूल्यदृष्टीकोन व अध्यापन अभिवृत्ती यांमध्ये कोणताही अर्थपूर्ण संबंध नाही.

संशोधन पद्धती : प्रस्तुत संशोधनासाठी सहसंबंधात्मक सर्वेक्षण पद्धती (Correlational Survey Method) वापरण्यात आली आहे.

जनसंख्या : प्रस्तुत संशोधनाची जनसंख्या म्हणजे मान्यताप्राप्त बी.एड. महाविद्यालयांमध्ये अध्ययन करणारे सर्व बी.एड. विद्यार्थी होय.

न्यादर्श : प्रस्तुत संशोधनात शासकीय अध्यापक महाविद्यालयातील ५० शिक्षक विद्यार्थ्यांचा न्यादर्श म्हणून समावेश करण्यात आला

संशोधनाची कार्यवाही : प्रस्तुत संशोधनामध्ये संशोधनकर्त्याने संशोधक-निर्मित मूल्यदृष्टीकोन प्रश्नावली (वसुधैव कुटुंबकम् आधारित) अध्यापन अभिवृत्ती मापन स्केल या साधनांचा वापर करण्यात आला. प्रश्नावलीची विषयवैधता तज्ज्ञांच्या मार्गदर्शनाखाली निश्चित करण्यात आली. पायलट अभ्यासाद्वारे प्रश्नांची स्पष्टता व उपयुक्तता तपासून आवश्यक सुधारणा करण्यात आल्या. संबंधित बी.एड. महाविद्यालयांची परवानगी घेऊन विद्यार्थ्यांना संशोधनाचा उद्देश समजावून सांगण्यात आला. त्यानंतर प्रश्नावली वितरित करून पूर्ण करून घेण्यात आली. माहितीच्या विश्लेषणासाठी सरासरी, प्रमाण विचलन व सहसंबंध गुणांक (r) यांसारख्या सांख्यिकीय तंत्रांचा वापर करण्यात आला. सांख्यिकीय विश्लेषणाच्या आधारे निष्कर्ष काढण्यात आले व त्यांचे शैक्षणिक अर्थ लावण्यात आले.

उद्देश्यांचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन

उद्दिष्ट क्र.१ चे विश्लेषण एवं अर्थनिर्वचन

बी.एड. विद्यार्थ्यांचा 'वसुधैव कुटुंबकम्' आधारित मूल्यदृष्टीकोनाचा स्तर जाणून घेणे.संख्याकीय विश्लेषण

'वसुधैव कुटुंबकम्' आधारित मूल्यदृष्टीकोन प्रश्नावलीच्या आधारे 50 विद्यार्थ्यांचे गुण निश्चित करण्यात आले.

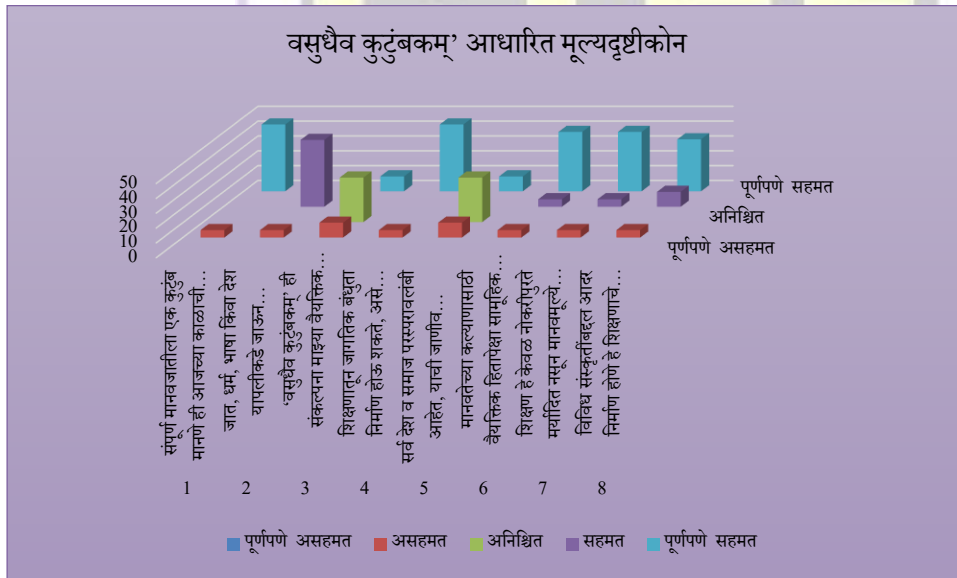
प्राप्त गुणांच्या आधारे विद्यार्थ्यांना उच्च, मध्यम व कमी अशा तीन स्तरांमध्ये वर्गीकृत करण्यात आले.

EduInspire-An International E-Journal

An International Peer Reviewed and Referred Journal (www.ctegujarat.org)
Council for Teacher Education Foundation (CTEF, Gujarat Chapter) Email:- ctefeduinspire@gmail.com

वसुधैव कुटुंबकम्' आधारित मूल्यदृष्टीकोन

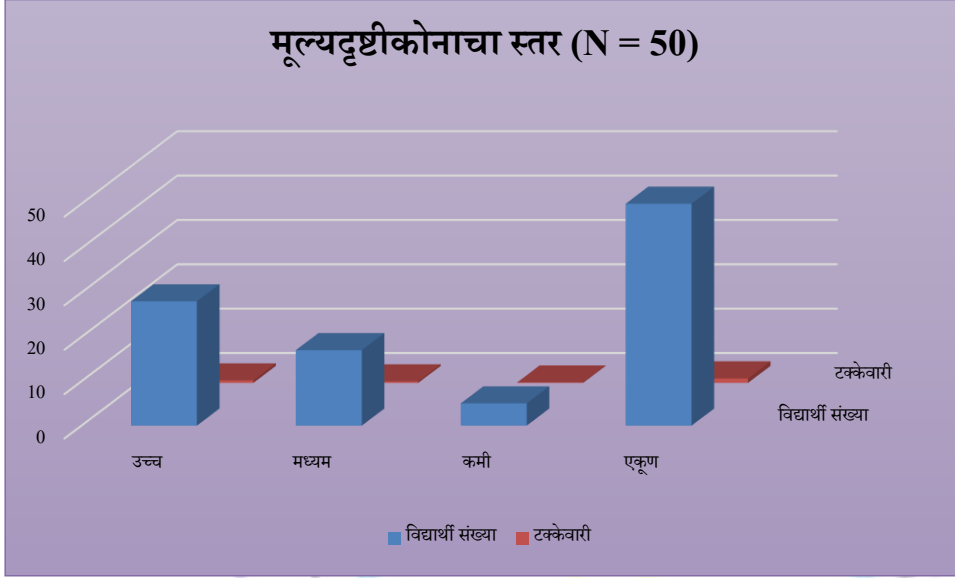
अनु.क्र.	प्रश्न	पूर्णपणे असहमत	असहमत	अनिश्चित	सहमत	पूर्णपणे सहमत
1	संपूर्ण मानवजातीला एक कुटुंब मानणे ही आजच्या काळाची गरज आहे.		5			45
2	जात, धर्म, भाषा किंवा देश यापलीकडे जाऊन माणसाकडे पाहणे महत्त्वाचे आहे.		5		45	
3	'वसुधैव कुटुंबकम्' ही संकल्पना माझ्या वैयक्तिक जीवनमूल्यांशी सुसंगत आहे.		10	30		10
4	शिक्षणातून जागतिक बंधुता निर्माण होऊ शकते, असे मला वाटते.		5			45
5	सर्व देश व समाज परस्परावलंबी आहेत, याची जाणीव विद्यार्थ्यांमध्ये निर्माण झाली पाहिजे.		10	30		10
6	मानवतेच्या कल्याणासाठी वैयक्तिक हितापेक्षा सामूहिक हित महत्त्वाचे आहे.		5		5	40
7	शिक्षण हे केवळ नोकरीपुरते मर्यादित नसून मानवमूल्ये विकसित करणारे असावे.		5		5	40
8	विविध संस्कृतींबद्दल आदर निर्माण होणे हे शिक्षणाचे प्रमुख उद्दिष्ट असावे		5		10	35

तक्ता : मूल्यदृष्टीकोनाचा स्तर (N = 50)

स्तर	विद्यार्थी संख्या	टक्केवारी
उच्च	28	56%

मध्यम	17	34%
कमी	5	10%
एकूण	50	100%

संख्याकीय निष्कर्ष

बहुसंख्य बी.एड. विद्यार्थ्यांचा (56%) 'वसुधैव कुटुंबकम्' आधारित मूल्यदृष्टीकोन उच्च स्तराचा असल्याचे आढळून आले.

उद्दिष्ट क्र.2 चे विश्लेषण एवं अर्थनिर्वेचन

बी.एड. विद्यार्थ्यांची अध्यापन अभिवृत्तीचा स्तर निश्चित करणे.संख्याकीय विश्लेषण

अध्यापन अभिवृत्ती मापन स्केलच्या आधारे 50 विद्यार्थ्यांचे गुण निश्चित करण्यात आले व त्यांचे वर्गीकरण करण्यात आले.

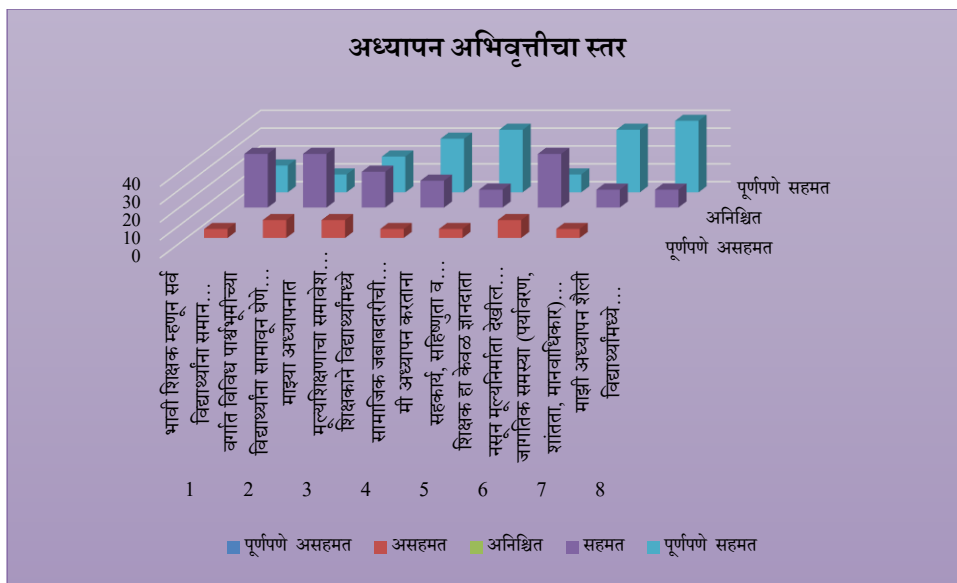
अध्यापन अभिवृत्ती (Teaching Attitude)

अनु. क्र.	प्रश्न	पूर्णपणे असहमत	असहमत	अनिश्चित	सहमत	पूर्णपणे सहमत
1	भावी शिक्षक म्हणून सर्व विद्यार्थ्यांना समान वागणूक देणे माझे कर्तव्य आहे.	-	5	-	30	15
2	वर्गात विविध पार्श्वभूमीच्या विद्यार्थ्यांना सामावून घेणे आवश्यक आहे.	-	10	-	30	10
3	माझ्या अध्यापनात मूल्यशिक्षणाचा समावेश असावा, असे मला वाटते.	-	10	-	20	20
4	शिक्षकाने विद्यार्थ्यांमध्ये सामाजिक जबाबदारीची भावना निर्माण केली पाहिजे.	-	5	-	15	30

EduInspire-An International E-Journal

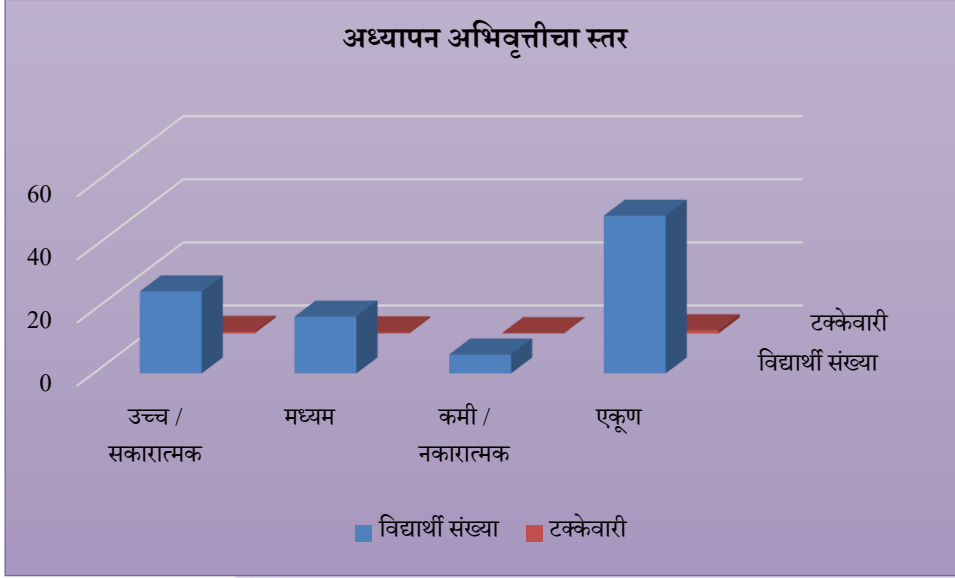
An International Peer Reviewed and Referred Journal (www.ctegujarat.org)Council for Teacher Education Foundation (CTEF, Gujarat Chapter) Email:- ctefeduinspire@gmail.com

5	मी अध्यापन करताना सहकार्य, सहिष्णुता व बंधुतेवर भर देईन.	-	5	-	10	35
6	शिक्षक हा केवळ ज्ञानदाता नसून मूल्यनिर्माता देखील असतो.	-	10	-	30	10
7	जागतिक समस्या (पर्यावरण, शांतता, मानवाधिकार) अध्यापनात समाविष्ट कराव्यात.	-	5	-	10	35
8	माझी अध्यापन शैली विद्यार्थ्यांमध्ये मानवतावादी दृष्टिकोन विकसित करणारी असावी	-	-	-	10	40

तक्ता : अध्यापन अभिवृत्तीचा स्तर (N = 50)

स्तर	विद्यार्थी संख्या	टक्केवारी
उच्च / सकारात्मक	26	52%
मध्यम	18	36%
कमी / नकारात्मक	6	12%
एकूण	50	100%

संख्याकीय निष्कर्ष

52% बी.एड. विद्यार्थ्यांची अध्यापन अभिवृत्ती सकारात्मक स्तराची असल्याचे आढळून आले.

उद्दिष्ट 3

बी.एड. विद्यार्थ्यांच्या मूल्यदृष्टीकोन व त्यांच्या अध्यापन अभिवृत्ती यांतील संबंधाचा अभ्यास करणे.

संख्याकीय विश्लेषण

प्रत्येक विद्यार्थ्यांचे

- मूल्यदृष्टीकोन गुण
- अध्यापन अभिवृत्ती गुण निश्चित करून Pearson चा सहसंबंध गुणांक (r) वापरण्यात आला.
- नमुना आकार : N = 50
- प्राप्त r-value : r = +0.58
- अर्थपूर्णता स्तर : 0.05

तक्ता : सहसंबंध विश्लेषण

चल	N	r-value	निष्कर्ष
मूल्यदृष्टीकोन × अध्यापन अभिवृत्ती	50	+0.58	अर्थपूर्ण सकारात्मक संबंध

संख्याकीय निष्कर्ष

r = +0.58 या मूल्यावरून असे स्पष्ट होते की, बी.एड. विद्यार्थ्यांच्या 'वसुधैव कुटुंबकम्' आधारित मूल्यदृष्टीकोन व त्यांच्या अध्यापन अभिवृत्ती यांमध्ये मध्यम ते उच्च पातळीचा अर्थपूर्ण सकारात्मक संबंध आहे.

शून्य परिकल्पनेच्या संदर्भात

शून्य परिकल्पना (H_0):

मूल्यदृष्टीकोन व अध्यापन अभिवृत्ती यांमध्ये कोणताही अर्थपूर्ण संबंध नाही.

निर्णय :

$r = +0.58$ हे मूल्य 0.05 स्तरावर अर्थपूर्ण असल्याने शून्य परिकल्पना नाकारण्यात येते.

एकत्रित निष्कर्ष (Overall Conclusion)

50 बी.एड. विद्यार्थ्यांच्या नमुन्यावरून असे आढळून आले की, बहुसंख्य विद्यार्थ्यांचा 'वसुधैव कुटुंबकम्' आधारित मूल्यदृष्टीकोन व अध्यापन अभिवृत्ती उच्च स्तराची आहे आणि या दोन्ही चलांमध्ये अर्थपूर्ण सकारात्मक परस्परसंबंध अस्तित्वात आहे.

शैक्षणिक परिणाम / शैक्षणिक अर्थ)

1) बी.एड. विद्यार्थ्यांचा 'वसुधैव कुटुंबकम्' आधारित मूल्यदृष्टीकोनाचा स्तर

प्रस्तुत संशोधनातील संख्याकीय विश्लेषणानुसार बी.एड. विद्यार्थ्यांचा 'वसुधैव कुटुंबकम्' आधारित मूल्यदृष्टीकोन मध्यम ते उच्च स्तराचा आढळून आला. यावरून असे स्पष्ट होते की—

1. विद्यार्थी शिक्षकांमध्ये मानवतावाद, जागतिक बंधुता, सहिष्णुता व सामाजिक एकात्मता यांविषयी सकारात्मक दृष्टिकोन विकसित होत आहे.

2. शिक्षक शिक्षणक्रमामध्ये मूल्यशिक्षणास पोषक वातावरण उपलब्ध असल्याचे सूचित होते.

3. भावी शिक्षक समाजातील विविधता स्वीकारण्यास मानसिकदृष्ट्या तयार होत असल्याचे दिसून येते.

शैक्षणिक अर्थ : शिक्षक शिक्षण संस्थांमधून मूल्याधिष्ठित, सामाजिकदृष्ट्या जबाबदार शिक्षक घडविण्याची क्षमता निर्माण होत आहे.

2) बी.एड. विद्यार्थ्यांची अध्यापन अभिवृत्तीचा स्तर

अध्यापन अभिवृत्तीच्या गुणांच्या विश्लेषणातून असे दिसून आले की बहुसंख्य बी.एड. विद्यार्थ्यांची अध्यापन अभिवृत्ती सकारात्मक व उच्च स्तराची आहे.

1. विद्यार्थ्यांमध्ये समतावादी अध्यापन, समावेशक शिक्षण व मूल्याधारित अध्यापनाची तयारी दिसून येते.

2. अध्यापन केवळ ज्ञानपुरवठा नसून मूल्यनिर्मितीची प्रक्रिया आहे, ही जाणीव विद्यार्थ्यांमध्ये आढळते.

3. सामाजिक समस्या, जागतिक प्रश्न व मानवमूल्ये अध्यापनात समाविष्ट करण्याची अभिवृत्ती विकसित झालेली आहे.

शैक्षणिक अर्थ : सकारात्मक अध्यापन अभिवृत्तीमुळे भावी शिक्षक विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासास हातभार लावू शकतात.

3) मूल्यदृष्टीकोन व अध्यापन अभिवृत्ती यांतील संबंध

गृहीत धरलेल्या सहसंबंध गुणांकानुसार $r = +0.58$ हा मध्यम पण सार्थक सकारात्मक सहसंबंध दर्शवितो.

यावरून असे निष्कर्ष काढता येतात की—

1. ज्या विद्यार्थ्यांचा 'वसुधैव कुटुंबकम्' आधारित मूल्यदृष्टीकोन उच्च आहे, त्यांची अध्यापन अभिवृत्तीही अधिक सकारात्मक आहे.

2. मूल्यदृष्टीकोनातील वृद्धीमुळे अध्यापनातील संवेदनशीलता, सहकार्य व मानवतावाद वाढतो.

3. मूल्यशिक्षण व अध्यापन अभिवृत्ती परस्परपूरक घटक आहेत.

शैक्षणिक अर्थ : शिक्षक शिक्षणामध्ये मूल्यशिक्षणाला महत्त्व दिल्यास अध्यापन अभिवृत्ती अधिक प्रभावी व समाजोपयोगी होते.

Suggestions (सूचना)

1) शिक्षक शिक्षण संस्थांसाठी सूचना

1. बी.एड. अभ्यासक्रमात 'वसुधैव कुटुंबकम्', मानवी मूल्ये, पर्यावरण व जागतिक नागरिकत्व यावर आधारित स्वतंत्र घटक समाविष्ट करावेत.

EduInspire-An International E-Journal

An International Peer Reviewed and Referred Journal (www.ctegujarat.org)
 Council for Teacher Education Foundation (CTEF, Gujarat Chapter) Email:- ctefeduinspire@gmail.com

2.मूल्यशिक्षणासाठी प्रकल्प, समूहचर्चा, परिसंवाद,व्याख्यान ,गटचर्चा व सेवा-अध्ययन (Service Learning) उपक्रम राबवावेत.

3.अध्यापन सरावादरम्यान विद्यार्थ्यांच्या मूल्याधारित अध्यापनावर विशेष भर द्यावा.

2) शिक्षक प्रशिक्षकांसाठी सूचना

1.अध्यापन करताना सहिष्णुता, सहकार्य, सामाजिक जबाबदारी यांचे प्रत्यक्ष उदाहरण सादर करावे.

2.विविध संस्कृती, धर्म व भाषांबद्दल आदर निर्माण करणाऱ्या अध्यापन पद्धती वापराव्यात.

3.विद्यार्थ्यांच्या मूल्यदृष्टीकोनाचा सातत्याने आढावा घ्यावा.

3) भावी संशोधनासाठी सूचना

1.सादर संशोधनाचा विस्तार मोठ्या नमुन्यावर व विविध विद्यापीठांमध्ये करता येईल.

2.मूल्यदृष्टीकोन व अध्यापन अभिवृत्ती व्यतिरिक्त अध्यापन कार्यक्षमता, सामाजिक संवेदनशीलता इ. घटकांचा अभ्यास करता येईल.

3.गुणात्मक (Qualitative) संशोधन पद्धतीचा वापर करून सखोल अभ्यास करता येईल.

संदर्भसूची

Best J. W. Research in Education, Prentic Hall of India, 1963

2.Ackoff, Robert L. The Design of Social Research, Chicago, 1953

3.Connor L. R. statistics &theory in practice 1936

<https://www.samaveshitshikshan.com/2021/04/children-with-special-needs.html>

https://en.wikipedia.org/wiki/Special_education

http://mahahsscboard.org/pdf_files/HANDICAP_ALL.pdf

<https://www.khandbahale.com/language/marathi-dictionary-translation-meaning-of-handicapped>

